ปรัชญาสังคมนิยม วิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย กับปัญหาเสรีภาพและความร่วมมือกันทางสังคม

เฉลิมเกียรติ ผิวนวล
ภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในบรรดาทฤษฎีการเมืองทั้งหลาย มักปรากฏแนวคิดสองเรื่องที่ถูกมองว่าเป็นคู่ขัดแย้งกันอยู่ คือ เรื่องเสรีภาพของปัจเจกบุคคลกับเรื่องความร่วมมือกันทางสังคม เรื่องแรกเป็นระดับปัจเจก ส่วนเรื่องหลังเป็นระดับสังคมองค์รวม แนวคิดทั้งสองนี้เป็นพื้นฐานทางภววิทยา (ontological foundation) ของทุกทฤษฎีการเมือง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ทางสังคมของมนุษย์ และทั้งสองเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่เบื้องหลังในระดับลึกของการมองปัญหาต่าง ๆ ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

ในประวัติศาสตร์การเมืองไทยเคยปรากฏความขัดแย้งครั้งสำคัญครั้งหนึ่งของแนวคิดทั้งสองขึ้นในราวปี 2476 เมื่อ (ร่าง) *เค้าโครงการเศรษฐกิจ* ของ ปรีดี พนมยงค์ ถูกโต้แย้งจาก*พระบรมราชวินิจฉัยของพระปกเกล้าฯ* และกลายเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ท่านปรีดีถูกตั้งกรรมการสอบสวนด้วยข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์

เราจะเข้าสู่เรื่องราวของแนวคิดทั้งสอง โดยเริ่มจากหลักปรัชญาการเมืองของท่านปรีดี และเนื่องจากต้องการเน้นพิจารณาเฉพาะแนวคิดทั้งสอง การเสนอหลักปรัชญาต่าง ๆ จะเป็นไปโดยสรุปความพอสังเขป และใช้เชิงอรรถแสดงเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ปรัชญาสังคมนิยม วิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย

ท่านปรีดีเรียกปรัชญาการเมืองของตัวเองว่า ปรัชญาสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย (ต่อไปจะเรียกโดยย่อว่า สวป.) เพราะคิดว่าประชาธิปไตยและสังคมนิยมควรมีพื้นฐานเป็นวิทยาศาสตร์ [1] ปรัชญานี้มีหลักอยู่ห้าประการ คือ เอกราชของชาติ, อธิปไตยของชาติ, สันติภาพ, ความเป็นกลาง และความไพบูลย์ของประชาชนพร้อมด้วยประชาธิปไตยของประชาชน [2] *เค้าโครงการเศรษฐกิจ* เป็นเรื่องหนึ่งในหลักข้อสุดท้ายนี้ ซึ่งเป็นไปตาม*คำประกาศของคณะราษฎร* ที่มีหลักข้อหนึ่งว่า "ต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก"

ตามปรัชญานี้ *เศรษฐกิจ* คือพื้นฐานของระบบสังคม ซึ่งมี*การเมือง*กับ*ทรรศนะทางสังคม* เป็นโครงสร้างเบื้องบนที่ส่งผลสะท้อนกันได้ ดังที่

1. ปรีดี พนมยงค์, *รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ขี้ทางรอดของไทย* (กรุงเทพฯ : มิตรสยาม, 2514) , น. 61.
2. เพิ่งอ้าง, น. 62.

ท่านปรีดีเคยระบุว่า "ความคิดในทางอภิวัฒน์ของข้าพเจ้ามีพื้นฐานอยู่บนเศรษฐกิจ" [3] องค์ประกอบทั้งสามส่วนนี้ของระบบสังคมควรมีลักษณะเป็นประชาธิปไตย ซึ่งหมายความว่าประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจเป็นหลักสำคัญ

ความไม่เป็นธรรมทางเศรษฐกิจ การที่ราษฎรถูกกดขี่เบียดเบียนและมีชีวิตอยู่อย่างอัตคัดขัดสน เหล่านี้เป็นความรู้สึกนึกคิดที่อยู่ในใจท่านปรีดีเสมอ ท่านได้กล่าวถึงลักษณะของ "ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ" เอาไว้ว่า :

"ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจนั้น ไม่หมายถึงระบบที่มีบางคนกล่าวว่าใช้วิธีการริบทรัพย์สินเงินทองของทุกคนในสังคม แล้วเอามาแบ่งเฉลี่ยเท่า ๆ กัน ถ้าหากเป็นระบบตามวิธีการนี้ ระบบนั้นก็ไม่ใช่ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ เพราะมิใช่ระบบที่เป็นธรรม คือคนที่ไม่ทำงานหรือทำงานอย่างเกียจคร้าน ก็จะได้ส่งแบ่งเท่ากับคนที่ทำงานด้วยความอุตสาหะ และจะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจของสังคม ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจหมายถึงราษฎรส่วนมากของสังคมต้องไม่ตกเป็นทาสของคนจำนวนส่วนข้างน้อยที่อาศัยอำนาจผูกขาดเศรษฐกิจของสังคม และราษฎรทั้งปวงจะต้องร่วมมือกันฉันท์พี่น้อง ออกแรงกายหรือแรงสมองตามความสามารถ เพื่อผลิตสิ่งอุปโภคและบริโภคให้สมบูรณ์ ครั้นแล้วแต่ละคนก็จะได้รับผลด้วยความเป็นธรรมตามส่วนแรงงานทางกายหรือทางสมองที่ตนได้กระทำ ผู้ใดออกแรงงานมากก็ได้มาก ผู้ใดออกแรงงานน้อยก็ได้น้อย" [4]

ความหมายนี้บ่งถึงการ "ร่วมมือกันฉันท์พี่น้อง" ที่แสดงถึงความร่วมมือกันทางสังคม อันเป็นฐานของข้อเสนอ*เค้าโครงการเศรษฐกิจ*

ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจเป็นรากฐานของสังคม ส่วนรวมและของ "ประชาธิปไตยทางการเมือง" หากปราศจากประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ แม้จะมีรูปแบบประชาธิปไตยทางการเมือง แต่ราษฎรส่วนมากก็จะไม่มีโอกาสในทางปฏิบัติที่จะใช้สิทธิได้ "เพราะคนส่วนน้อยที่กุมอำนาจเศรษฐกิจอยู่ในมือ ย่อมมีโอกาสดีกว่าในการใช้สิทธิประชาธิปไตยทางการเมือง" [5] ท่านปรีดีได้ยกตัวอย่าง ซึ่งสะท้อนสภาพการเมืองไทยได้เป็นอย่างดี :

"...ขอให้ดูตัวอย่างการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรของหลายประเทศที่ไม่มีประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจนั้น พวกของผู้กุมอำนาจทางเศรษฐกิจสามารถทุ่มเทเงินมาใช้จ่าย ได้รับเลือกตั้งเข้ามาอยู่ในรัฐสภายิ่งกว่าผู้มีความสามารถทางการเมือง แต่ไม่มีทุนมาลงในการเลือกตั้ง ในกรณีเช่นนี้อำนาจทางการเมืองก็ตกอยู่ในมือของผู้กุมอำนาจทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถใช้อำนาจทางการเมืองดลบันดาลให้เศรษฐกิจเป็นไปตามความประสงค์ของตนและพวกของตน ที่เป็นคนจำนวนส่วนข้างน้อยของสังคม" [6]

หากมวลราษฎรขาดประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ การใช้สิทธิใช้เสียงอย่างแท้จริงในทางการเมืองก็ไม่อาจเป็นไปได้

องค์ประกอบสุดท้ายคือ "ทรรศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย" ในฐานะที่มนุษย์เป็นผู้มีสติสำนึก เขาจึงเป็นผู้ผลักดันสังคมให้ก้าวไปตามความคิดเห็น ท่านปรีดีกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า :

"สังคมของมนุษย์จะดำเนินไปสู่รูปใดนั้น ก็โดยความเคลื่อนไหวของมนุษย์ในสังคมนั้น ๆ มนุษย์จะสามารถผลักดันให้สังคมก้าวหน้าไปสู่ระบบประชาธิปไตยทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมืองได้นั้น ก็จำต้องมี

3. เพิ่งอ้าง, น. 76.
4. 'ปาฐกถาของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่อง อนาคตของประเทศไทยควรดำเนินไปในรูปใด' ใน วารสาร อ.ม.ธ. ฉบับ 10 ธันวาคม (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์, 2516), น. 152-3.
5. เพิ่งอ้าง, น. 145-6.
6. เพิ่งอ้าง, น. 146.

ทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย ยึดถือเป็นหลักนำในการดำเนินกิจกรรมทางสังคม ถ้าหากผู้ใดต้องการระบบประชาธิปไตยสมบูรณ์ (หมายถึงครบทั้งสามองค์ประกอบ-ผู้อ้าง) หรือแม้แต่ต้องการเพียงระบบประชาธิปไตยทางการเมือง แต่ยึดถือทัศนะทางสังคมที่ไม่ใช่ประชาธิปไตยเป็นหลักนำแล้ว ก็ย่อมดำเนินกิจกรรมไปตามแนวทางที่ไม่อาจเข้าสู่ระบบประชาธิปไตยตามความต้องการนั้นได้ อะไรคือทัศนะประชาธิปไตยทางสังคมนั้น ก็เป็นปัญหาที่ต้องพิจารณาค้นคว้าทั้งทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ ซึ่งย่อมพิสูจน์จากผลแห่งการดำเนินทัศนะที่ยึดถือนั้น... ถ้าไม่บังเกิดผลดังกล่าวก็สมควรวิเคราะห์พิจารณาว่าทัศนะนั้นขัดต่อความเป็นประชาธิปไตย และเป็นทัศนะที่สนับสนุนให้ระบบที่ไม่ใช่ประชาธิปไตยดำรงอยู่ได้ตราบเท่าที่ทัศนะนั้นยังมีอิทธิพลอยู่ในสังคม"[7]

แน่นอนว่า แนวคิดเรื่องเสรีภาพและความร่วมมือกันทางสังคมก็เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในทรรศนะทางสังคม ซึ่งสัมพันธ์กับเรื่องเศรษฐกิจและการเมือง

เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบทั้งสามนี้ จะเห็นได้ว่า *(ร่าง) เค้าโครงการเศรษฐกิจ* คือความคิดระดับรากฐานของปรัชญา สวป. ในส่วนของการสร้าง "ความไพบูลย์ของประชาชน" โครงการนี้มีหลักอยู่อย่างหนึ่งว่าต้องการให้ราษฎรประกอบการในรูปสหกรณ์ ท่านปรีดีเคยให้สัมภาษณ์อย่างตรงไปตรงมาในเรื่องนี้ว่า :

"ถาม ตรงนี้ที่จริงเราอยากเรียนถามท่านอาจารย์ว่า อันนั้นเป็นเค้าโครงการแต่พื้นฐานความคิดจริง ๆ ของท่านอาจารย์ เป็นสิ่งที่อยู่ในใจที่อยากเอาออกมาทำหรือปฏิบัติคืออะไร?

ตอบ ถ้าจะพูดกันโดยสรุป ผมปรารถนาที่จะให้เป็น "สหกรณ์สังคมนิยม" (ภาษาฝรั่งเศส Cooperative Socialiste, ภาษาอังกฤษ Socialist Cooperative ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา "สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย" (Democratic Scientific Socialism)"[8]

สิ่งที่อยู่ในใจของนักอภิวัฒน์ผู้นี้ คือ แนวคิดแบบสังคมนิยม ในตอนนี้เราจึงควรพิจารณาพื้นฐานทางภววิทยาของเรื่องนี้กัน

ทฤษฎีสังคมนิยม[9]

โดยทั่วไปแล้ว หลักสังคมนิยมเน้นคุณค่าของสองแนวคิดสำคัญคือ ความเสมอภาคทางสังคม-เศรษฐกิจ และความร่วมมือกัน ความไม่เสมอภาคกับการกดขี่เกิดขึ้นจากสถาบันทรัพย์สินส่วนตัวและการแข่งขันกันในระบบทุนนิยม ซึ่งทฤษฎีปัจเจกบุคคลนิยมเสรีสนับสนุนอยู่ในทางอุดมการณ์ เสรีภาพและประชาธิปไตยทางการเมืองย่อมเป็นเพียงสิ่งว่างเปล่า หากปราศจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่เหมาะสม ทฤษฎีการเมืองนี้เน้นผลประโยชน์ร่วมทางสังคมในฐานะที่เป็นแรงจูงใจให้มนุษย์ทำกิจกรรม-ไม่ใช่ผลประโยชน์ส่วนตัว ความร่วมมือกันทางสังคมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้จริง ๆ และสามารถดำรงอยู่จริง (ภววิทยา) สำหรับนักสังคมนิยมสองแนวคิดนี้คือบรรทัดฐานของสังคมที่ดี ขณะที่ความเสมอภาคเป็นดั่งเป้าหมาย ความร่วมมือกันก็คือพื้นฐานในการดำเนินกิจการ

ชุมชนหรือสังคมส่วนรวม ก็เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่จริงในขั้นเบื้องต้นด้วยปัจเจกชนทั้งหลายคือส่วนประกอบขององค์รวม, พวกเขามีสถานะและแสดงบทบาทต่าง ๆ อยู่ภายในสังคมองค์รวมนี้เปรียบได้กับความสัมพันธ์แบบต่าง ๆ ที่อยู่ภายใน ซึ่งก่อผลกระทบต่อกันและกัน เสมือนกับที่พ่อ-แม่-พี่-น้อง สัมพันธ์กันอยู่ในครอบครัวหนึ่ง แต่ละบุคคลต่าง

7. เพิ่งอ้าง, น. 146-7.
8. ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2525 (กรุงเทพฯ : บพิธ, 2526), น. 68.
9. ดูเช่น A. Heywood, Political Ideologies (London : Macmillan, 1992), ch. 8.

สัมพันธ์กันตามสถานะและบทบาทของเขา ตามนัยนี้ปัจเจกชนจึงดำรงตนอยู่ได้ด้วยความสัมพันธ์ทั้งหลายที่ต่างมีต่อกัน และเป็นส่วนประกอบอยู่ในองค์รวม

เสรีภาพของปัจเจกบุคคลอย่างที่ทฤษฎีเสรีนิยมเสนอนั้น จึงเป็นเพียงสิ่งลวงตา เป็นมายาภาพที่ไม่มีอยู่จริง เสรีภาพที่แท้หมายถึงเสรีภาพของส่วนรวมในการจะแสดงศักยภาพออกมาให้ปรากฏเป็นจริง โดยอาศัยกิจกรรมของปัจเจกชนทั้งหลาย

เมื่อถือเอาความเสมอภาคทางสังคม-เศรษฐกิจเป็นสำคัญ ทฤษฎีนี้จึงมีลักษณะของการลดทอน คือ เน้นด้านเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของกิจกรรมอื่น ๆ ทั้งปวงในสังคม

มีข้อวิจารณ์ต่อทฤษฎีนี้หลายอย่าง ในที่นี้ขอให้พิจารณาสามเรื่องสำคัญคือ ในประการแรก ในการเน้นองค์รวมนั้น ได้มองข้ามตัวตนของปัจเจกบุคคลไป เมื่อถือว่าเฉพาะส่วนรวมเท่านั้นที่ดำรงอยู่จริงในขั้นพื้นฐาน ตัวบุคคลก็กลายเป็นเพียงส่วนประกอบย่อย ๆ ซึ่งขัดกับข้อเท็จจริงที่ว่า บุคคลคือผู้ที่มีสติสำนึกและทำกิจกรรมต่าง ๆ การบอกว่า "รัฐบาลตัดสินใจทำอย่างนั้น" หรือ "รัฐสภาลงมติอย่างนี้" เป็นการสรุปเหมารวมเอาง่าย ๆ เพราะจริง ๆ แล้วการตัดสินใจหรือการลงมติ เป็นการกระทำของปัจเจกชนทั้งหลายที่ดำรงอยู่และทำหน้าที่ในสถาบันเหล่านั้นต่างหาก

ประการที่สอง การลดทอนกิจกรรมของปัจเจกชนและสังคมลงเหลือเพียงแง่เศรษฐกิจ เป็นการมองโลกมิติเดียว ซึ่งไม่ยุติธรรมต่อชีวิตด้านอื่น ๆ ในประสบการณ์ประจำวัน เราพบว่าผู้คนต่างทำกิจกรรมหลายด้านอย่างหลากหลาย

ข้อวิจารณ์ประการที่สาม เป็นเรื่องเดียวกับที่*พระบรมราชวินิจฉัยของพระปกเกล้าฯ* โต้แย้ง *(ร่าง) เค้าโครงการเศรษฐกิจ* ว่าทำลายสิทธิเสรีภาพของประชาชน เราได้เห็นมาแล้วว่า หลักสังคมนิยมไม่ยอมรับความเป็นจริงของเสรีภาพส่วนบุคคล ข้อวิจารณ์นี้จึงมาจากจุดยืนที่ต่างกันจากการมองโลกและชีวิตที่ต่างกัน แนวคิดหนึ่งที่ยืนยันถึงสิทธิเสรีภาพในแง่นี้อย่างแข็งขัน คือ หลักปัจเจกบุคคลนิยมเสรี (Liberal Individualism) เราจะพิจารณาหลักเรื่องนี้โดยสังเขป

แนวคิดปัจเจกบุคคลนิยมเสรี[10]

เค้าโครงการเศรษฐกิจ มีข้อเสนออยู่อย่างหนึ่งว่า จะให้ราษฎรทุกคนเป็นดั่งข้าราชการ รับเงินเดือนของรัฐ และต้องการระดมคนทำงานไม่ให้ใช้เวลาว่างไปอย่างเปล่าประโยชน์ ได้ถูกคัดค้านว่าเป็นการบังคับให้คนทำงาน เพราะทุกคนต้องการอยู่อย่างสบาย การบังคับเป็นการทำลายเสรีภาพของบุคคล

แนวคิดปัจเจกบุคคลนิยมเสรีเริ่มต้นด้วยสมมติฐานที่ว่า เสรีภาพของบุคคลเป็นสิ่งที่มีดำรงอยู่จริง เป็นดั่ง "ธรรมชาติ" ที่ติดอยู่กับตัวคนเรา ในแง่ทางการเมือง เสรีภาพเป็นสิ่งอันทรงค่าที่รัฐบาลต้องปกป้องคุ้มครอง เช่นเดียวกับสิทธิในทรัพย์สินส่วนตัว รัฐต้องให้หลักประกันว่าทั้งสองต้องไม่ถูกรบกวนจากสิ่งใด ๆ กิจกรรมต่าง ๆ ทุกอย่าง ทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ ถูกมองว่าเป็นเรื่องส่วนบุคคลมากกว่าเรื่องสาธารณะส่วนรวม ดังนั้น จึงอยู่นอกเหนือขอบเขตของการตัดสินใจทางการเมือง เว้นแต่การที่รัฐต้องเข้าปกป้องสิทธิสองอย่างนั้น

แนวคิดนี้เป็นพื้นฐานสำคัญของทฤษฎีการเมืองแบบเสรีประชาธิปไตย ประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่ประชาชนเลือกผู้แทนอย่างอิสระเพื่อมาปกครองตนเอง ดังนั้น จึงเป็นเสมือนสิ่งปกป้องคุ้มครองบุคคลให้พ้นจากการใช้อำนาจตามอำเภอใจของรัฐบาล ผู้ใหญ่ทุกคนมีสิทธิเข้าร่วมในกระบวนการทางการเมือง ตามหลัก "หนึ่งคน-หนึ่งเสียง"

ทั้งเสรีภาพและทฤษฎีประชาธิปไตย ดำรงอยู่บนความเป็นจริงของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นพื้นฐานของโลก บุคคลแต่ละคนต่างดำรงอยู่

10. ดู เพิ่งอ้าง, บทที่ 2.

อย่างเป็นเอกเทศ แยกขาดจากคนอื่น ต่างแสวงหาแนวทางของตัวเอง และจะเข้าเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางภายนอกเท่านั้น แต่ละคนจึงต่างเป็น "คนอื่น" ระหว่างกัน ปัจเจกบุคคลมีแก่นบางอย่างติดตัวอยู่โดยธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ตายตัว ไม่อาจพรากจากได้ ที่สำคัญคือ เสรีภาพ ความมีเหตุผล และผลประโยชน์ส่วนตัวตามที่พึงพิงพอใจ [11]

แนวคิดปัจเจกบุคคลนิยมเสรีได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากหลายแง่มุม ซึ่งในที่นี้เราจะพิจารณาสองเรื่อง ประการแรก เกี่ยวกับการมองมนุษย์ว่าเป็นปัจเจกบุคคลที่เป็นเอกเทศ ถือตัวเองเป็นใหญ่ โดยมีแรงจูงใจขั้นพื้นฐานในการทำกิจกรรมทั้งหลายคือการตอบสนองผลประโยชน์ส่วนตัวให้พึงพอใจ ความคิดเช่นนี้ นอกจากจะไม่เอื้ออำนวยต่อประโยชน์สาธารณะหรือความร่วมมือกันทางสังคมแล้ว ยังกลับสนับสนุน "ความเห็นแก่ตัว" ให้กลายเป็นสิ่งชอบธรรม เป็นดั่ง "ธรรมชาติ" ที่ถูกต้องเช่นเดียวกับการนอนหลับพักผ่อน

ในประการที่สอง การเน้นที่ความเป็นเอกเทศของบุคคล โดยสัมพันธ์กับผู้อื่นเพียงภายนอกในเชิงผลประโยชน์ ไม่น่าจะเป็นความจริงในชีวิตคนเรานั้น ทั้งตัวตนและการกระทำต่าง ๆ ได้พัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในปฏิสัมพันธ์ที่ปัจเจกชนมีต่อกัน ตามความเป็นจริงแล้วปัจเจกชนทั้งหลายมิได้แยกขาดจากกัน การดำรงอยู่ของเรา อาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมเสมอตั้งแต่เกิดจนตาย ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์จึงมิใช่สิ่งภายนอก หากแต่เป็นภายในโดยแท้ ตัวอย่างเช่น ความสัมพันธ์ทางสายเลือดของคนในครอบครัว ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน และความรักชาติที่ท่านปรีดีมักเอ่ยถึง ความร่วมมือกันทางสังคมสามารถดำรงอยู่จริงจากความสัมพันธ์ "ภายใน" ของคนเรา

หากมองแนวคิดปัจเจกบุคคลนิยมเสรีจากแง่ทฤษฎีสังคมนิยม ก็จะพบข้อโต้แย้งอย่างรุนแรงด้วย เรื่องเด่นก็คือแนวคิดเช่นนี้สนับสนุนความไม่เสมอภาคในชีวิตทางสังคม-เศรษฐกิจ ด้วยการปกป้องสิทธิในการกอบโกยและสะสมทรัพย์สินส่วนตัว โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบทางสังคม และก่อปัญหาความไม่เสมอภาคทางการเมืองตามมา สังคมหรือประเทศชาติไม่ใช่สิ่งมายา ที่มีฐานะเป็นเพียงภาพรวมของตัวเอกชน หากแต่เป็นสิ่งที่มีดำรงอยู่จริง ซึ่งหากปราศจากสังคมเอกชนก็ไม่มีอยู่

แน่นอนว่า นักปัจเจกบุคคลนิยมเสรีมีคำตอบต่อข้อวิจารณ์เหล่านี้ แนวเรื่องก็คือทั้งความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและความร่วมมือกันทางสังคม เป็นประเด็นที่ไม่มีทางจะออกกฎหมายมาบังคับใช้ได้ เพราะจะขัดแย้งกับเสรีภาพในการเลือกของบุคคล สวัสดิการของสังคมและความอยู่ดีกินดีของสมาชิก จะเป็นไปได้ดีเมื่อแต่ละคนพยายามตอบสนองผลประโยชน์ของตัวเองในตลาดเสรีที่มีประสิทธิภาพ

เห็นได้ชัดว่า แนวคิดเรื่องเสรีภาพของปัจเจกชนกับความร่วมมือกันทางสังคม เป็นคู่ขัดแย้งกันถึงขั้นพื้นฐาน อย่างไรก็ตาม ได้มีความพยายามที่จะแก้ปัญหานี้ และแนวทางหนึ่งก็คือข้อเสนอของทฤษฎีพหุนิยม (Pluralist theories)

ทฤษฎีพหุนิยม [12]

ตามทฤษฎีนี้ สิ่งที่ดำรงอยู่จริงขั้นพื้นฐานของสังคมมีอยู่สองอย่างคือ ปัจเจกชนกับกลุ่ม อย่างแรกยังคงเป็นมนุษย์ผู้กระหายที่จะตอบสนองตัวเองให้พึงพอใจ ด้วยการเลือกอย่างมีเหตุมีผล เหมือนกับทฤษฎีปัจเจกบุคคลนิยมเสรี ส่วนอย่างหลังทำหน้าที่รวบรวมผลประโยชน์ของปัจเจกชน แล้วหาทางดำเนินการตอบสนองอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ดี จุดเน้นอยู่

11. ควรดูการปกป้อง 'แรงจูงใจเพื่อกำไร' ใน P.F. Drucker, The Concept of the Corporation (New York : John Day Company, Inc., 1946), pp. 236-45.

12. ความคิดสำคัญของทฤษฎีพหุนิยม ดู เช่น J.A. Schumpeter, Capitalism, Socialism and Democracy (London : George Allen & Unwin, 1943); R.A. Dahl, Preface to Democratic Theory (University of Chicago Press, 1956).

ที่กลุ่ม ซึ่งก่อความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นมา ความสัมพันธ์นี้เป็นแบบภายนอก เนื่องจากผลประโยชน์ของกลุ่มอาจขัดแย้งกันได้เสมอ สังคมไม่ใช่ที่รวมของปัจเจกชน หากเป็นที่รวมของกลุ่มทั้งหลาย ซึ่งประกอบด้วยปัจเจกชนอยู่ภายใน ประชาธิปไตยทางการเมืองจึงหมายถึงระบบการปกครองที่คอยไกล่เกลี่ยผลประโยชน์ของกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งพยายามแข่งขันแย่งชิงกัน เพื่อให้อยู่ในดุลยภาพ ตัวอย่างของกลุ่มเหล่านี้ เช่น สหภาพแรงงานต่าง ๆ และกลุ่มเกษตรกรทั้งหลาย นักพหุนิยมพยายามมองโลกในแง่ดีว่า ในการดำเนินงานทางการเมือง บรรดาผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งต้องหาเสียง จะพยายามตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้เสียเปรียบทางสังคมและเศรษฐกิจ

แม้จะอ้างว่าปัจเจกชนยังคงเป็นเสรีในการเลือก แต่เมื่อเขาดำรงอยู่เฉพาะในแง่ที่เป็นสมาชิกของกลุ่ม ตัวตนรูปธรรมก็แทบไม่มีความหมาย คำอภิปรายและการลงคะแนนเสียงของนาย (ก) ภายในกลุ่มไม่สำคัญเท่ากับมติที่กลุ่มจะนำไปดำเนินการ นอกจากนี้ในแง่ความร่วมมือกัน ทฤษฎีพหุนิยมยังมองข้ามปัญหาความสัมพันธ์ของบุคคลภายในกลุ่ม ซึ่งเป็นไปได้ว่าอาจขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในเรื่องหนึ่ง ๆ และปัญหาความสัมพันธ์ของบุคคลต่างกลุ่ม ที่อาจเป็นไปด้วยดี แม้ว่ากลุ่มจะขัดแย้งกัน ทฤษฎีนี้ยังไม่สามารถแก้ปัญหาทางภววิทยาระหว่างเสรีภาพกับความร่วมมือกันทางสังคมได้ และดูจะยิ่งทำให้ทั้งสองคลุมเครือมากขึ้น

ระยะหลังนี้ มีข้อเสนอจากนักทฤษฎี Postmodernism ด้วยความตระหนักถึงสภาพสังคมแบบพหุ ที่มีความแตกต่างอันหลากหลาย เรื่องหนึ่งที่สำคัญคือ การเรียกร้องให้แต่ละคน แต่ละกลุ่ม ควร "ฟัง" กัน โดยเลิกยึดติดกับหลักการที่กำหนดไว้แล้ว เข้าสู่กระบวนการที่จะสำนึกถึง "ขอบเขต" ของโลกอันหลากหลาย การฟังจะช่วยให้ "ความเป็นอื่น" ลดน้อยลง[13] อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีนี้ยังไม่ได้แก้ปัญหาของเรา แม้จะมีข้อเสนอสำหรับโลกของปัจเจกบุคคลนิยมเสรีภายในสังคมแบบพหุภาพ

เราได้ท่องเที่ยวและเยี่ยมชนพื้นฐานทางภววิทยาของแนวความคิดที่เด่นอยู่ และเรียนรู้แง่มุมต่าง ๆ ของปัญหาเสรีภาพกับความร่วมมือกันทางสังคมแล้ว ในตอนนี้ขอให้กลับไปทบทวนปรัชญาการเมืองของท่านปรีดีอีกครั้ง ในด้านที่กว้างมากขึ้น

13. ดูเช่น F. Dallmayr, 'Democracy and Postmodernism,' Human Studies 10, No. 1 (1986); S.K. White, Political Theory and Postmodernism (Cambridge University Press, 1991).

คำตอบในปรัชญาสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย

(ร่าง) เค้าโครงการเศรษฐกิจ บนพื้นฐานของ "สหกรณ์แบบสังคมนิยม" มีปัญหาในเชิงทฤษฎีเรื่องเสรีภาพของบุคคลดังกล่าวมาแล้ว แต่โครงการนี้มิใช่ทั้งหมดของปรัชญา สวป. เราจึงควรทบทวนกันอีกครั้ง โดยมีคำถามหลักว่า ปรัชญานี้ยอมรับเสรีภาพของปัจเจกบุคคลหรือไม่? และถ้ายอมรับใช้แนวคิดเรื่องอะไรในการเชื่อมโยงกับเรื่องความร่วมมือกันทางสังคม ซึ่งเสนอไว้แล้ว?

สำหรับประเด็นแรก การยืนยันถึงเสรีภาพของบุคคลได้เริ่มปรากฏชัดเจนใน *คำอธิบายกฎหมายปกครอง* ซึ่งท่านปรีดีเขียนขึ้นประกอบการสอนวิชากฎหมายปกครองเมื่อปี 2474 หนังสือเล่มนี้เริ่มต้นด้วย "หลักกฎหมายทั่วไป" มีความตอนหนึ่งว่า :

"มนุษย์ซึ่งเกิดมาย่อมมีสิทธิและหน้าที่ในอันที่จะดำรงชีวิต และรวบรวมกันอยู่ได้เป็นหมู่คณะ สิทธิและหน้าที่เหล่านี้ย่อมมีขึ้นจากสภาพตามธรรมดาแห่งการเป็นมนุษย์นั้นเอง และซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น 3 ประการ คือ

1. ความเป็นอิสระหรือเสรีภาพ (Liberte')

2. ความเสมอภาคหรือสมภาพ (Egalite')

3. ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ฉันท์พี่น้อง หรือภราดรภาพ (Fraternite')

แต่จะต้องทราบเสียในที่นี้ว่า สิทธิและหน้าที่เหล่านี้ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เด็ดขาด เพราะย่อมมีขึ้นจากสภาพธรรมดา เหตุฉะนั้น อาจจะถูกจำกัดโดยบทกฎหมาย หรือโดยจารีตประเพณีตามกาละเทศะ ซึ่งอาจเป็นว่าในสมัยหนึ่งมีข้อจำกัดอย่างหนึ่ง ในอีกสมัยหนึ่งเป็นไปอีกอย่างหนึ่ง หรือผันแปรไปตามประเทศต่าง ๆ จะให้เหมือนกันทั้งหมดไม่ได้ สุดแต่ความต้องการของประเทศนั้นและในสมัยนั้นอย่างไร" [14]

หลักสิทธิและหน้าที่ทั้งสามประการ ได้รับการอธิบายอย่างละเอียดในที่นี้ ขอให้พิจารณาหลักข้อแรกโดยสรุป

ความเป็นอิสระ หรือเสรีภาพ หมายถึงความเป็นอิสระที่บุคคลอาจจะกระทำการใด ๆ ได้ โดยไม่เป็นที่รบกวนละเมิดต่อบุคคลอื่น ซึ่งแยกออกได้เป็น 9 ประการ คือ [15]

(1) ความเป็นอิสระในตัวบุคคล (หรือในร่างกาย)

(2) ความเป็นอิสระในเคหสถาน

(3) ความเป็นอิสระในการทำมาหากิน

(4) ความเป็นอิสระในทรัพย์สิน

(5) ความเป็นอิสระในการเลือกถือศาสนา

(6) ความเป็นอิสระในการสมาคม

(7) ความเป็นอิสระในการแสดงความคิดเห็น

(8) ความเป็นอิสระในการศึกษา

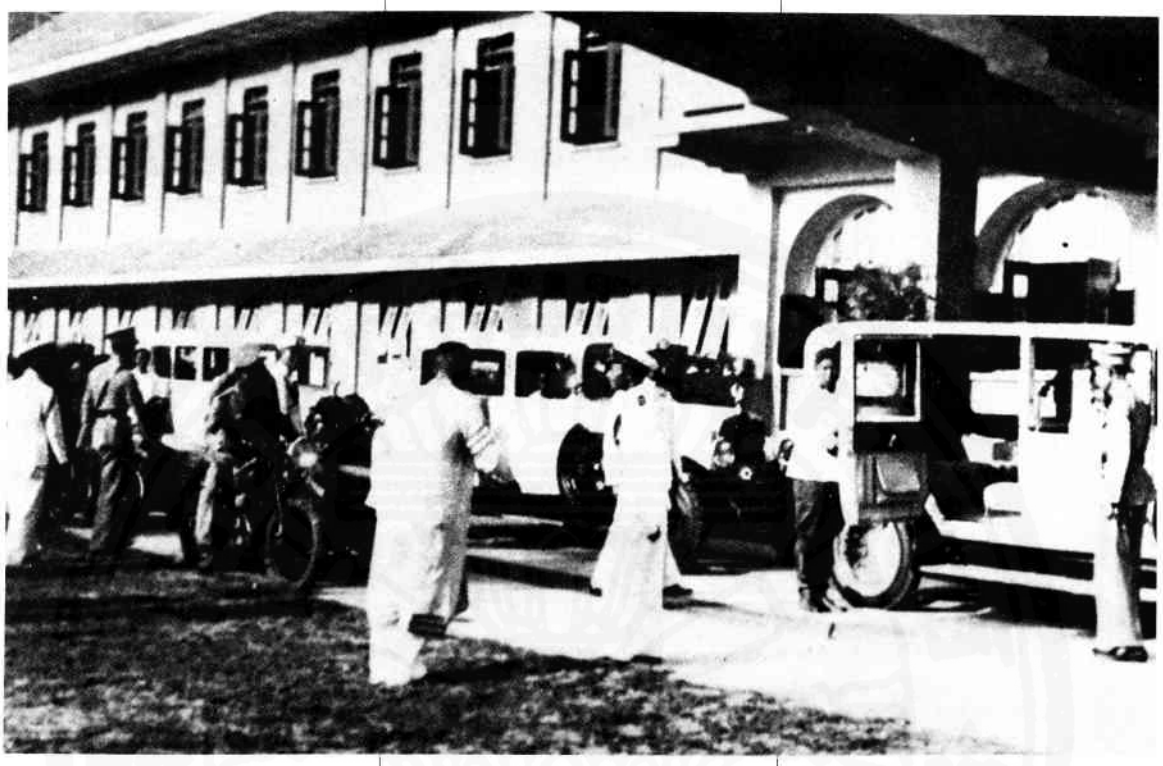
(9) ความเป็นอิสระในการร้องทุกข์

เสรีภาพข้อที่ (3) เรื่องการทำมาหากิน เป็นปัญหาใหญ่ของมวลราษฎรขณะนั้น ทำให้ต้องหาทางแก้ไข โดยเริ่มจากโครงการเศรษฐกิจที่รัฐจะเข้าแทรกแซงดูแล เรื่องนี้เป็นไปตามหลักในประกาศของคณะราษฎรด้วย

หลักเสรีภาพปรากฏอีกครั้งใน

14. ปรีดี พนมยงค์, คำอธิบายกฎหมายปกครอง (พระนคร : นิติเวชช์, 2513), น. 12-3.

15. เพิ่งอ้าง, น. 13.

เรื่อง "ระเบียบแห่งอำนาจบริหารหรืออำนาจธุระการ" ซึ่งท่านปรีดีได้เสนอให้ "ประเทศสยาม" ขณะนั้นเปลี่ยนมาใช้ระเบียบแบบ "มัธยวิภาค" ที่รัฐบาลกลางแบ่งแยกอำนาจบริหารในท้องถิ่นบางอย่างออกไปให้แก่คณะบุคคล ซึ่งราษฎรในท้องถิ่นนั้นเลือกตั้งขึ้นมา เป็นผู้ใช้อำนาจเอง โดยหลักการแล้ว ราษฎรเป็นเสรีในการเลือกผู้แทนของตน และเข้ามีส่วนร่วมในกิจการของท้องถิ่น [16]

การปกครองตนเองเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างประชาธิปไตยของประชาชนตามหลักปรัชญา สวป. และเสรีภาพของบุคคลเป็นพื้นฐานอันจำเป็น จึงกล่าวได้ว่า ปรัชญา สวป. ยอมรับความเป็นจริงของเสรีภาพและปัจเจกบุคคล ซึ่งในทางปฏิบัติจะ*อยู่ภายในเงื่อนไขของสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง* พื้นฐานทางภววิทยาจึงมีทั้งความเป็นจริงของปัจเจกบุคคลและสังคม ทั้งเสรีภาพและความร่วมมือกันทางสังคม คำถามที่สองจึงตามมาว่า มีแนวคิดเรื่องอะไรในการเชื่อมโยงทั้งสอง?

ปรัชญา สวป. ใช้แนวคิดหลักคือ ภราดรภาพ หรือความช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้อง อันเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งใน "หลักกฎหมายทั่วไป" ดังกล่าวข้างต้น หลักนี้มีความว่า :

"มนุษย์เกิดมาเพื่ออยู่ร่วมกันดังกล่าวแล้ว มนุษย์*จำต้อง* ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในประเทศหนึ่งถ้ามนุษย์คนหนึ่งต้องรับทุกข์ เพื่อนมนุษย์อื่นก็รับทุกข์ด้วย จะเป็นโดยทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม เหตุฉะนั้น เพียงแต่มนุษย์มีความอิสระและมีความเสมอภาคจึงยังไม่เพียงพอ คือจำต้องมีการช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้องด้วยความช่วยเหลือนี้ อาจเป็นเอกชนช่วยเหลือกันเองโดยตรง หรือช่วยเหลือโดยปฏิบัติหน้าที่ต่อรัฐ อันเป็นศูนย์กลางและรัฐได้กระจายความช่วยเหลือไปยังเอกชนอีกตอนหนึ่ง..." [17]

การดำรงอยู่ของปัจเจกบุคคล*จำต้อง* อาศัยผู้อื่น โดยเฉพาะอย่าง

16. ดู เพิ่งอ้าง, ภาค 1 ลักษณะ 3.
17. เพิ่งอ้าง, น. 20.

ยิ่งในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความช่วยเหลือกันจึงเป็นเรื่อง *จำเป็น* ภราดรภาพจึงเป็น *หน้าที่* ซึ่งแต่ละคนทุกคน พึงสำนึกถึง

หลักการนี้ได้รับการยืนยันอีกครั้งเมื่อท่านปรีดีแถลงในการประชุมกรรมานุการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ณ วังปารุสกวัน (วันที่ 12 มีนาคม พุทธศักราช 2475 - หมายเหตุ เป็นการนับปีตามปฏิทินแบบเดิม) เกี่ยวกับหลักการของ *(ร่าง) เค้าโครงการเศรษฐกิจ* ความว่า :

"...มนุษย์ที่เกิดมาย่อมต้องเป็นเจ้าหนี้ต่อกัน (Solidarism) เช่น คนจนนั้นเพราะฝูงชนทำให้จนก็ได้ คนเคยทอผ้าด้วยมือ ครั้นมีเครื่องจักรแข่งขัน คนที่ทอด้วยมือต้องล้มเลิก หรือคนที่เคยรวยเวลานี้ ไม่ใช่รวยเพราะแรงงานของตนเลย เช่น ผู้ที่มีที่ดินมากคนหนึ่งในกรุงเทพฯ ซึ่งแต่เดิมมีราคาน้อย ภายหลังที่ดินมีราคาแพง สร้างตึกสูงๆ ดังนี้ ราคาที่ดินแพงขึ้นเนื่องจากฝูงชน ไม่ใช่เพราะการกระทำของคนนั้น ฉะนั้น จึงถือว่ามนุษย์ต่างมีหนี้ตามธรรมจริยาต่อกัน จึงจำต้องร่วมประกันภัยต่อกัน และร่วมในการประกอบการเศรษฐกิจ" [18]

ประสบการณ์บอกเราได้ว่า ข้ออ้างเหตุผลเรื่องความจนและรวยที่ท่านปรีดียกมานั้น เป็นความจริง แต่ข้อสรุปที่ว่ามนุษย์ต่างมีหนี้ตามธรรมจริยาต่อกัน ยังเป็นเรื่องที่น่าสงสัยความเป็นจริงของ "สำนึกทางศีล-ธรรม" ของมนุษย์ เป็นเรื่องที่ทั้งนักการศาสนาและนักจริยศาสตร์พยายามหาคำตอบกันมาตั้งแต่โบราณจนปัจจุบัน แต่ก็ยังไม่มีข้อที่เห็นพ้องยอมรับกันได้เลย

แนวคิดเรื่องภราดรภาพที่มีนัยเชิงบังคับในฐานะของ "ความจำเป็น" หรือ "หนี้" นี้ เป็นคำตอบที่เพียงหรือไม่ เป็นเรื่องที่ผู้สนใจคงต้องเก็บเอาไปคิดกันต่อไป •

18. เดือน บุนนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก(กรุงเทพฯ : โพธิ์สามต้น, 2517), น. 157-8.

